

teachers and pupils of the senior classes of school, gymnasiums and lyceums, as well as those interested in the history of Italy.

Key words: *Mariupol state University, «Language and literature (Italian)», «History of Italy», a training manual, the Apennine Peninsula, ethnogenesis, Italian people, middle Ages, Italia, modern and contemporary period, the Italian society, Europe.*

УДК 902.2(477.81)''1970/1990''(049.32)

Ю.М. Нікольченко

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ:

Пономарьова Т., Булига О. Переправа незабуття. Історія однієї експедиції / Т. Пономарьова, О. Булига. – Луцьк: Волинські старожитності, 2014. – 188 с., іл.

У статті проаналізовано монографію «Переправа незабуття. Історія однієї експедиції», що є вдалою спробою поповнити вітчизняну історіографію битви під Берестечком 1651 р., яка була однією з найвидатніших подій Національно-визвольної війни 1648-1658 років. Вперше у науковий обіг вводиться багато унікальної, невідомої дослідникам інформації про результати 20-річних археологічних розкопок території, на якій відбулася битва, проведених археологічною експедицією Рівненського обласного краєзнавчого музею під керівництвом доктора історичних наук І.К. Свешнікова поблизу сіл Пляшева й Острів Радивилівського району Рівненської області.

Ключові слова: *монографія, битва під Берестечком, Рівненський обласний краєзнавчий музей, Музей-заповідник «Козацькі могили», археологічна експедиція, козацько-селянський табір, переправи, результати розкопок, реставрація.*

Серед героїчних сторінок Національно-визвольної війни 1648-1658 рр. Берестецька битва, яка відбулася 29 червня-10 липня 1651 р. між селами Солонів, Острів і Пляшева сучасної Рівненської області, знайшла своє відображення в унікальних документальних і наративних джерелах, свідченнях сучасників, вітчизняній та зарубіжній історіографії, художній і мемуарній літературі, чисельній періодиці, пам'ятках матеріальної культури, здобутих під час дослідження її території археологічними методами [2; 3; 5; 6].

Характерною особливістю цих досліджень є синтез історичного, археологічного, документознавчого і, навіть, культурологічного підходів до аналізу реальностей буремних подій під Берестечком у літку 1651 р. Водночас, макрорепрезентивний фактор дослідження проблеми, не завжди репрезентує реальний стан речей, що регулює і детермінує її інформаційний простір. З цієї причини поважний, на перший погляд, вік вітчизняної наукової історіографії так і не розставив крапки над «і» у цьому питанні, а, навпаки, загострив інтерес дослідників до нього, особливо після проголошення незалежності України. Наприклад, анотований бібліографічний довідник, присвячений 340-річчю Берестецької битви, за обсягом складав 10.5 друкованих аркушів [7].

Тема Берестечка продовжує привертати увагу й викликати гарячу полеміку та гострі дискусії в сучасній вітчизняній історіографії. Найвні публікації через строкатість оцінок, а часто й діаметрально протилежні висновки, що спираються далеко не на науково обгрунтоване вивчення проблеми, викликають більше запитань, аніж пропонують вичерпних відповідей на задану тему.

Усе це зумовлює потребу подальшого вивчення багатьох аспектів битви і, передусім, таких її дискусійних питань, якими є вибір Богданом Хмельницьким місця для розташування козацько-селянського табору, конкретні події, що спричинили поразку української армії та реальна кількість полеглих козаків тощо.

У зв'язку з вищевказаним необхідно особливо відзначити напрацювання рівненських дослідників Т.О. Пономарьової (завідувачка сектором давньої історії відділу історії Рівненського обласного краєзнавчого музею) та О.С. Булиги (директор Рівненського обласного краєзнавчого музею), які тривалий час розробляють за багатьма напрямками складні питання з археології, історії, документознавства та культурології Берестецької битви.

Рецензована праця «Переправа незабутня. Історія однієї експедиції» є результатом тривалої і прискіпливої роботи її авторів з пошуку і опрацювання великого масиву документів, оригінальних джерел матеріальної культури XVII ст. з Гетьманщини, Речі Посполитої, Московського царства й інших європейських держав. Наукова новизна дослідження визначається тим, що поданий у ньому матеріал в багатьох випадках вперше у вітчизняній та зарубіжній історіографії був уведений до наукового обігу. У цьому контексті необхідно згадати зауваження видатного українського вченого В.Б. Антоновича, що «...кожна нова монографія повинна повідомляти нам нові, раніше невідомі, відкриті автором, історичні дані, або ж автор її повинен нам повідомити нові висновки з матеріалу вже відомого, добуті ним уважним вивченням та критичним аналізом цього матеріалу...» [1, с. 418]. Враховуючи важливе і значною мірою невралгічне значення піднесеної Т.О. Пономарьовою і О. Булигою наукової теми, треба з особливою увагою поставитися до проведеної ними реконструкції історичних подій, запропонованих оцінок і висновків.

В цьому контексті автор рецензії дозволить собі і певне емоційно-особистісне сприйняття викладеного у монографії матеріалу в зв'язку з тим, що, працюючи завідувачем відділу охорони пам'яток і заступником директора Рівненського обласного краєзнавчого музею з наукової роботи в декількох польових сезонах брав участь в роботі археологічної експедиції музею під керівництвом відомого українського історика й археолога, доктора історичних наук І.К. Свешнікова (1915-1995) [4], яка досліджувала поле Берестецької битви поблизу сіл Пляшева і Острів Радивилівського району Рівненської області.

Аналізуючи історію дослідження поля Берестецької битви археологічними методами, автори монографії поставили перед собою декілька важливих завдань:

- з'ясувати стан наукової розробки досліджуваної проблеми;
- виявити та проаналізувати джерельну базу наукового пошуку;
- узагальнити науково-теоретичні та методологічні підходи до досліджуваної проблеми;
- вивчити передумови наукового пошуку на полі Берестецької битви;
- всебічно проаналізувати результати дослідження об'єктів на полі битви;
- дати наукову характеристику найважливішим знахідкам пам'яток матеріальної і духовної культури, що належали учасникам Берестецької битви.

Схвалення заслугоує запропонована у монографії періодизація, яка розглядається у трьох аспектах:

- аналізу подій битви під Берестечком у червні-липні 1651 р.;
- періоду зростаючого наукового і громадського інтересу в Україні до героїчних сторінок Берестецької битви у XIX-першій половині XX ст.;

- науковому визначенню результатів дослідження археологічними методами території, на якій відбулася битва за період з 1970 по 1990 р.

Привертає увагу той факт, що рецензована нами книга органічно вписується у межі комплексної наукової проблеми «Берестецька битва в історії України», яку з 1990 р. успішно розв'язують колективи Рівненського обласного краєзнавчого музею і Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» за участю вітчизняних і зарубіжних дослідників проблеми.

Монографія складається з трьох розділів і додатків, які, в свою чергу, складаються з трьох частин. Видання багате на ілюстративний матеріал, у якому подані портрети видатних учасників Берестецької битви та її дослідників, сюжетний видовищний ряд (історико-меморіальні місця на полі битви, світлини, на яких зафіксовано епізоди археологічних розкопок і унікальні речові пам'ятки, виявлені експедицією). Загальний обсяг роботи складає 188 сторінок, а список джерел і використаної літератури налічує 98 позицій.

Наводимо назви розділів монографії:

- Розділ I. *Invocatio*: передісторія експедиції.
- Розділ II. Героїчної історії сліди (Дослідження 1970-1990 років).
- Розділ III. *Postscriptum*: післямова до експедиції.

Структура видання обумовлена контекстом його мети і завдань. Кожен з трьох фундаментальних розділів і додатків є самодостатньою і завершеною науковою розвідкою, виконаною з дотриманням усіх вимог дослідницького жанру. Ця робота за своїм змістом, структурою, інформаційною насиченістю має на меті всебічно поцінувати унікальний історичний потенціал битви під Берестечком в історії Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр. не тільки з позиції подальшого національного державотворення в Україні, а й спрямувати дослідників на поглиблене вивчення матеріальної і духовної культури її населення в другій половині XVII ст.

Щоб уявити собі, який величезний прошарок документального та історіографічного матеріалу був опрацьований Тетяною Пономарьовою і Олександром Булигою, слід звернутися до першого розділу монографії, що є її науковим підґрунтям. Систематизація, хронологічна послідовність та комплексне вивчення матеріалів, розпорошених по різних архівах були здійснені ними з високою професійною прискіпливістю. Ретельне вивчення чинних документальних і наративних джерел, неупереджене, виважене ставлення до матеріалів на сторінках періодичних видань дозволили авторам достовірно й об'єктивно, з наукових позицій поцінувати історичні події, пов'язані з підготовкою Берестецької битви як з боку Гетьманщини так і Речі Посполитої, ретельно розглянути етапи наукового і громадського інтересу до тих подій протягом наступних століть аж до кінця 1990 року, коли питання будівництва суверенної української держави було більше теоретичним, ніж практичним.

Поза всяким сумнівом, у контексті наукового осмислення проблеми автори здійснили глибокий аналіз концептуальної наукової думки про драматичні події влітку 1651 р. під Берестечком знаних в Україні та за її межами істориків, археологів, етнографів і краєзнавців М.С. Грушевського, Д.І. Яворницького, І.П. Крип'якевича, В.А. Смолія, В.С. Степанкова, Ю.А. Мицика, Т.В. Чухліба, І.К. Свешнікова, А.П. Пономарьова, П.М. Жолтовського, Б.Г. Возницького, Г.В. Бухала, І.Г. Пащука та інших.

Вони вільно орієнтуються в теоретичних напрацюваннях та сучасних дискусіях, що точаться з приводу ролі і місця битви під Берестечком в історії України та навколо проблеми дослідження пам'яток Пізнього Середньовіччя археологічними методами і цілком виправдано й продуктивно розглядають їхній розвиток на широкому тлі наукової історіографії та ґрунтовному аналізі матеріалів з розкопок.

У загальній конфігурації монографії достатньо «комфортно» виглядає її другий

розділ, у якому на розлогій документальній основі досліджена діяльність археологічної експедиції Рівненського обласного краєзнавчого музею під керівництвом І.К. Свешнікова на території битви поблизу сіл Пляшева і Острів Радивилівського району Рівненської області протягом 1970-1990 рр.

Велику увагу автори приділяють визначальній ролі І.К. Свешнікова, директора Рівненського обласного краєзнавчого музею В.Я. Сидоренка (1914-1994), завідувача Музею-заповідника «Козацькі могили», відділу Рівненського обласного краєзнавчого музею в с. Пляшева П.Я. Лотоцького (1930-2012) в організації роботи експедиції, консервації й реставрації пам'яток матеріальної культури, створення тематичних експозицій, присвячених Берестецькій битві в музеї-заповіднику «Козацькі могили» і Рівненському обласному краєзнавчому музеї, що, по суті, збагатило вітчизняну історію, археологію, документознавство, етнографію та краєзнавство унікальними науковими досягненнями.

У третьому розділі монографії за оригінальною (авторською, не схожою на інші) схемою Т.О. Пономарьова і О.С. Булига дослідили розвиток подій навколо Берестецької битви у 1991-1993 рр:

- у 1991 році громадськість України широко відзначила 340-річчя битви, яке крім масових заходів включало в себе відкриття в с. Пляшева пам'ятного знаку на честь козаків і селян, що героїчно загинули під Берестечком (автор – заслужений художник України, скульптор А.В. Куш [Київ]) та утворення на базі Музею-заповідника «Козацькі могили» в с. Пляшева Державного (нині Національного) історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви»;

- у 1992 р. на честь 100-річчя прибуття до Канади перших українських переселенців до Ванкуверу були запрошені дослідники Берестецької битви І.К. Свешніков і завідувач відділу історії Рівненського обласного краєзнавчого музею, кандидат історичних наук Г.В. Бухало (1932-2008). Вони привезли до Канади виставку оригінальних речей (120 раритетів) з розкопок поля битви, яку за короткий відрізок часу відвідало понад 250 тисяч чоловік;

- у 1993 р. побачила світ ґрунтовна монографія І.К. Свешнікова «Битва під Берестечком» (друге доповнене видання було здійснене у 2008 році), у якій вперше у науковий обіг вводилися унікальні, невідомі дослідникам предмети козацького та селянського військового спорядження, озброєння та побуту як результати 20-річного археологічного дослідження пам'ятки.

У 1993 р. відбулася виставка оригінальних речей з поля Берестецької битви у Польщі. У роботі виставки взяли участь І.К. Свешніков, представник Міністерства культури України О.Л. Кагарлицький, працівники Рівненського обласного краєзнавчого музею В.М. Мушировський і О.С. Булига, працівник Державного історико-культурного заповідника на острові Хортиця А.Л. Сокульський.

У 2005 р. за матеріалами наукової спадщини І.К. Свешнікова вийшла з друку хрестоматія документальних джерел Берестецької битви, упорядниками якої були В.Г. Виткалов, професор Рівненського державного гуманітарного університету і Т.О. Пономарьова.

З ретельною науковістю в історичній і творчій ретроспективі авторами сформовані додатки, які за об'ємом (56 сторінок) і змістом можна визначити як окремі розділи дослідження:

- Додаток № 1. Склад експедиції 1970-1990 рр.
- Додаток № 2. Найважливіші знахідки експедиції 1970-1990 рр.
  - Загальновійськові речі;
  - Холодна і метальна зброя;
  - Вогнепальна зброя;

- Прикраси, речі релігійного вжитку та дозвілля;
  - Нумізматичні знахідки;
  - Одяг, взуття та деталі військового спорядження;
  - Облаштування бойового коня;
  - Інструменти ремісників та сільські знаряддя праці;
  - Особисті та побутові речі.
- Додаток № 3. Інформаційна підтримка роботи експедиції 1970-1990 рр.
- Документи і матеріали.

Перше, що впадає в око, коли знайомишся з додатками, це – по-справжньому титанічна робота її авторів – професійних істориків, які не лише виявили, систематизували і підготували до друку величезний комплекс інформаційних джерел, що само по собі є надзвичайно важливим, а й всебічно їх вивчили, проаналізували та ввели до наукового обігу в контексті загальної теми дослідження.

Власний багаторічний досвід історика, археолога і документознавця дає рецензентові підстави зробити висновок, що з'ясування подій та окремих фактів, наведених у додатках, вимагало від О.С. Булиги і Т.О. Пономарьової надзвичайної витримки і наснаги, але досягнута мета та результат вартували витрачених зусиль.

Привабливо виглядають у виданні блискуче виконані творчі портрети учасників Берестецької битви, колишніх і сучасних її дослідників, представників української громадськості, яка опікувалася вшануванням пам'яті козаків і селян, полеглих за волю України, музейників з Рівненського обласного краєзнавчого музею і Музею-заповідника «Козацькі могили», рядових учасників археологічної експедиції тощо. Серед персоналій – Богдан Хмельницький, Іван Богун, історик М.І. Костомаров, Т.Г. Шевченко, архієпископ Віталій, історик Д.І. Дорошенко, архітектор В.М. Максимов, художник І.С. Іжакевич, інженер-будівельник В.Г. Леонтович, І.К. Свешніков, В.Я. Сидоренко, П.Я. Лотоцький, Г.В. Бухало, реставратор Д.М. Марковський та багато інших.

Повернемося до основних розділів монографії. Необхідність вивчення археологічними методами пам'яток доби Пізнього Середньовіччя в Україні була теоретично обґрунтована з 1970 р. на сторінках наукових видань. До об'єктів можливого археологічного вивчення належать численні місця, пов'язані з подіями Національно-визвольної війни 1648-1658 рр.: розташування січей і паланок, зимівників, козацьких цвинтарів і поховань, території, на яких проходили битви між козацько-селянськими і польсько-шляхетськими військами. Фактично початок цій роботі в Україні був покладений у 1970 р. фундаментальними розкопками місця Берестецької битви. Як зазначалося, ініціатором дослідження виступив І.К. Свешніков за підтримки директора Рівненського обласного краєзнавчого музею В.Я. Сидоренка.

Автори дослідження повідомляють читачеві, що в 1970 р. І.К. Свешніков розпочав роботу експедиції музею із поглибленої розвідки усєї території, на якій відбулися події червня-липня 1651 р. Польові розвідки поєднувались із вивченням доступних вченому опублікованих і архівних писемних джерел, народних переказів і легенд. Розвідувальні роботи проходили паралельно із стаціонарними розкопками пам'ятки. Писемні джерела, спогади учасників подій, дослідження істориків доповнювались археологічними розкопками і розвідками історичних місць. Зіставлення, проведені І.К. Свешніковим, картографування знахідок дозволили з'ясувати багато проблемних питань, пов'язаних з трактуванням епізодів битви, тактичних ходів головнокомандуючих тощо.

Під час розкопок місця козацької переправи було досліджено понад 2,5 га. суцільної площі, на якій виявлено 91 людський та 56 кінських кістяків, знайдено понад 5 тисяч унікальних достовірних козацьких речей, конкретно датованих днем загибелі козацько-селянського табору – 10 липня 1651 р.; встановлені шляхи відступу козацько-селянських

військ з оточеного табору. Антропологічний матеріал, здобутий на переправі, слугував основою для науково обґрунтованих скульптурних реконструкцій портретів окремих учасників битви, виконаних відомими російськими антропологами Г.В. Лебединською, Є.В. Веселовською, Х. Родрігесом.

На думку авторів монографії результати розкопок дозволили досить реалістично відтворити вигляд українського козака і селянина періоду Національно-визвольної війни, а також відкрити невідомі досі сторінки з козацького побуту. У процесі археологічного дослідження переправи отримані унікальні відомості щодо озброєння козаків. Вони дозволяють стверджувати, що в середині XVII ст. усі козаки мали на озброєнні шаблі за типами, поширеними в Європі, у т.ч. – польсько-угорського, польського гусарського. З іншої холодної зброї у козаків під Берестечком були невеликі сокири – келепи, з металюної – лук і стріли та списи.

Різноманітною була і ручна вогнепальна зброя. Вона представлена в матеріалах розкопок мушкетами, аркебузами, карабінами та бандолетами польської, голландської, французької та московської роботи. Окремий комплекс з розкопок склав матеріал, що ілюструє наявність у козаків обладнання, необхідного для ефективного використання вогнепальної зброї. На козацькій переправі знайдено свинцеві кулі, їх заготівки, зливки свинцю, кулелійки для відливання куль різного калібру, а також порохівниці, натруски, ладівниці. Слід зазначити, що у знайдених порохівницях, натрусках та ладівницях були виявлені рештки гранульованого пороху досить високої якості.

О.С. Булига і Т.О. Пономарьова роблять ґрунтовний висновок, що вагому частку знахідок біля козацької переправи становили вироби зі шкіри та дерева: чоботи, пояси, сумки, піхви для шабел і ножів, кисети, сідла, вуздечки, чепраки, попруги, зброя і побутові речі з дерев'яними деталями. Збережені у торфі завдяки його консервуючим властивостям на місці козацько-селянської переправи через Пляшівку і болото, ці речі у майбутньому були приречені на загибель, опинившись на поверхні, незважаючи на їхнє зберігання у запаяних пластикових пакетах.

Проте методи консервації і реставрації виробів з дерева і шкіри, запропоновані на той час фахівцями, мали істотні недоліки. Використання фенолспиртів було розраховане на проведення консервації археологічного дерева у великих об'ємах з використанням промислових технологій і трудомістких процесів. А проварювання у цукрі дерев'яних предметів дещо змінювало їхній початковий вигляд. Щодо методу реставрації виробів із шкіри, то він хоча і визнавався на той час прогресивним, розробленим реставраторами Державного Ермітажу (Д.М. Марковський), але був досить складним, затратним і не завжди ефективним.

Ці обставини, а також необхідність термінової консервації оригінальних і унікальних речей, на думку авторів дослідження, спонукали І.К. Свешнікова особисто вирішувати цю проблему. За короткий час він розробив власну методіку консервації та реставрації виробів із дерева та шкіри. Вона була настільки універсальною, ефективною і доступною, що дозволяла вже після завершення чергового польового сезону оперативно проводити реставраційні роботи на високому науковому і професійному рівні. Вироби, реставровані ученим, практично не втрачали початкового вигляду і зберігали необхідний фізичний стан. До цього слід додати, що І.К. Свешніков за особистою методикою здійснював реставрацію виробів з різних металів: предмети озброєння і господарські вироби, монети, прикраси тощо.

Неможна не погодитися з авторами рецензованого видання, що усі реставровані речі з поля Берестецької битви становлять колекцію вірогідно датованих, оригінальних речей, що належали різним суспільним групам і відображають матеріальну культуру населення України середини XVII ст. Це, в свою чергу, дозволяє більш достовірно відтворити реалії того часу. Нечисленні описи козаків у записках іноземців XVII ст. є короткими,

недостатніми, а іноді фантастичними. А висновки Д.І. Яворницького, що ґрунтуються на переказах, належать, переважно до XVIII ст. і не завжди відповідають спостереженням, зробленим під час розкопок поля Берестецької битви.

Реставровані І.К. Свешніковим речі побуту, озброєння і обладнання українських козаків і селян утворили основу унікальної експозиції Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» в с. Пляшева Радивилівського району Рівненської області.

Після раптової смерті І.К. Свешнікова 20 серпня 1995 р. під час розкопок на території Дубенського замку, дослідження поля Берестецької битви продовжили у 1996 і 1998 рр. під керівництвом С.В. Ревуцького, а у 2003 р. – під керівництвом кандидата історичних наук, доцента Б.А. Прищепи.

Насамкінець хочеться вимовити слова вдячності О.С. Булизі і Т.О. Пономарьовій за підготовку такого видання. У ньому здійснений справжній науковий підхід до дослідження важливих проблем, які всебічно розкривають панораму героїчного життя українського народу в драматичному епізоді його історії, яким була Берестецька битва. Ця книга, безперечно, надихне інших дослідників досягнути до цієї проблеми, що, у підсумку, ще вагомніше репрезентує світовій громадськості унікальність багатовікової історії українства. Практичне значення результатів археологічного аналізу першоджерел Берестецької битви полягає у можливості використання його методів та інструментів для наступних наукових пошуків за напрямками: археологія, історія, етнографія та культура України.

На нашу думку, монографія є не лише вагомим внеском в розвиток історії Національно-визвольної війни 1648-1658 рр., а й стане у нагоді науковцям, студентам, краєзнавцям та всім, хто не байдужий до історичної спадщини українського народу.

Список використаної літератури

1. Антонович В.Б. [Рец. на:] П.А. Буцинський. О Богдане Хмельницьком. Харьков, 1882 // Киевская старина. / В.Б. Антонович. – К., 1883. – Т.5.
2. Бухало Г.В. Круг містечка Берестечка / Г.В. Бухало. – Рівне: ДРВП, 1993. – 104 с.
3. Виткалов В.Г. Берестецька битва 1651 року мовою документів: за матеріалами наукової спадщини І.К. Свешнікова. Хрестоматія / В.Г. Виткалов, Т.О. Пономарьова. – Рівне: РДГУ, 2005. – 404 с.
4. Див.: Ігор Кирилович Свешніков: До 80-річчя від дня народження. / Упор. І.Г. Пащук. – Рівне, 1995. – 38 с.; Життєвий та творчий шлях І.К. Свешнікова: До 90-річчя від дня народження видатного історика-археолога // Збірник тез наукової конференції. – Рівне, 2005. – 95 с.
5. Рожко В. Національний пантеон Козацькі могили: Історико-краєзнавчий нарис / В. Рожко, В. Пришляк, П. Лотоцький та інші. – Луцьк: Медіа, 2003. – 544 с., іл.
6. Свешніков І.К. Битва під Берестечком. Наукове видання. Доповнене / І.К. Свешніков. – Рівне: СПД Нестеров С.Б., 2008. – 349 с., іл.
7. 340 років Берестецькій битві. Анотований бібліографічний довідник / Упор. К.В. Краєвська. – Рівне, 1991. – 178 с.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2014

У.М. Nikolchenko

BOOK REVIEW

The article analyzes the monograph «Crossing unforgettable. The story of one of the expedition», which is a successful attempt to refill the national historiography of the battle of Berestechko, which took place in June-July 1651 near the villages Plyasheva and the Island Radyvyliv district of Rivne region and was one of the greatest events of the National liberation war

1648-1658 years.

For the first time in the scientific revolution introduced many unique, unknown to researchers information about the results of the 20-year-old archaeological site where the battle took place, conducted by the archaeological expedition of the Rivne regional Museum under the guidance of the doctor of historical Sciences I.K. Sveshnikov near the villages Plyasheva and the Island Radyvyliv district of Rivne region.

On the basis of a large number of official documents and narrative sources, original things, and iconographic monuments of the XVII century reveals unique features and great opportunities to explore historical sites of the Late middle Ages in Ukraine archaeological methods.

Key words: *monograph, the battle of Berestechko, Rivne region local lore Museum, Museum-reserve "Cossack graves, archaeological expedition, Cossack and peasant camp, crossing, the results of the excavations, restoration.*